

УДК 1 7.038.6

Я. С. Демиденко
аспірант кафедри філософії
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИС АВАНГАРДИЗМУ В НОВІТНІХ ПОСТМОДЕРНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСКУРСАХ

Типовою ознакою постмодернізму є глобальне ствердження початкових, більш важливих, ніж інтереси держави, прав людей і гуманне ставлення до науки, техніки, індустрії й демократії. Додаткові аспекти постмодерністської парадигми виражаються у виробленні постматеріалістичних цінностей, переконань, норм, стереотипів поведінки.

Відмічається інтерес до самопізнання та самоздійснення особистості, підвищена чутливість і загострене сприйняття тонких міжособистісних відносин, чутливість до сприйняття соціальних проблем. Отже, відбувається не втрата цінностей, а їх змінення, переорієнтація.

Суттєві трансформації в контексті постіндустріальної культури переживає мистецтво. Воно з художнього твору переорієнтовується на процес його створення, з автора – на масову аудиторію, з вербальності – на тілесність. Усе більшого значення набувають комп'ютерні методи виробництва артефактів. Постіндустріальна культура загалом орієнтується на світ уяви, сновидінь, несвідоме як найбільш відповідний хаотичності, абсурдності постмодерністської картини світу. З такою орієнтацією пов'язане визначення переходу від модерністської свідомості до постмодерністської.

Взаємозв'язки між філософським і художнім постмодернізмом із його еkleктизмом, пародійністю, імітаторством, стилізацією є досить складними та опосередкованими. Теоретичний нігілізм часто має лише зовнішній характер, є каталізатором вироблення нових, позитивних, хоча й парадоксальних феноменів культури.

Найбільш відомі автори, які присвятили свої дослідження вивченню різноманітних аспектів постмодернізму в філософії, естетиці, культурі й мистецтві, – Ж. Бодріяр, Дж. Ватимо, В. Велш, Х. Кюнг, Д. Кампер, Д. Барт, В. Джеймс, Ф. Джеймсон, Ч. Дженкс, Р. Рорті, А. Хайсен, В. Бичков, І. Ільїн, А. Крокер, Д. Кук, М. Роз, М. Шульц.

На думку Х. Кюнга, перехід до постмодернізму ні в чому так яскраво не виявився, як у поверненні релігійної культури. З погляду релігії нова модель постмодернізму має на меті єдність християнської церкви, мир між релігіями та співдружність націй.

Роздивляючись постмодернізм у горизонті православ'я, Т. Горячева характеризує сучасність як посткатастрофічну, апокаліптичну епоху смерті не бога та людини, а й часу, і простору, коли реальність замінюється гіперреальністю, уважає адекватною формою її вираження «естетику зникнення».

Постмодернізм у культурі й релігії не означає ні антимодернізм, ні ультрамодернізм. Це транскультурний і мультирелігійний феномен, що передбачає діалог на основі взаємної інформації, відкритість, орієнтацію на різноманіття духовного життя людства.

Інша концепція постмодернізму представлена західними політологами – Ю. Хабермасом, З. Бауманом, Д. Беллом. Постмодернізм вони трактують як культурний підсумок неоконсерватизму, символ постіндустріального суспільства, зовнішній симптом глибоких трансформацій соціуму, який виразився в тотальному конформізмі, ідеях кінця історії, представленою, наприклад, Ф. Фукуямою, естетичному еkleктизмі.

Д. Датон уважає помилковою інтерпретацію постмодернізму як ідейної течії, яка впливає на політику, літературу, мистецтво, культуру. Він визначає постмодернізм як побічний продукт економічних і соціальних сил, що мають мало спільного з філософією ХХ ст.

У культурологічному аспекті постмодернізм являє собою поняття, яке дає змогу виділити новий період у роз-

витку культури. Ф. Джеймсон пов'язує його виникнення з потребами відображення в культурі нових форм суспільного життя й економічного порядку [9, с. 113].

Представники точних наук тлумачать постмодернізм як стиль пост-некласичного наукового мислення. Психологи вбачають у ньому симптом панічного стану суспільства, есхатологічної туги індивіда. Мистецтвознавці розглядають постмодернізм як новий художній стиль, що відрізняється від неоавангардизму поверненням до краси як до реальності, оповідності, сюжету, мелодії, гармонії (італійський трансавангард і гіперманьєризм, французька вільна фігуративність, німецький новий експресіонізм, американський поганій живопис).

Естетичний підхід убачає своєрідну мутацію модернізму, яка замінила модерністську форму, намір, проект, ієрархію постмодерністською антиформою, грою, випадковістю, анархією. Його характерними рисами є деконструкція естетичного суб'єкта; перетворення естетичного об'єкта в порожню оболонку шляхом імітації контрастних художніх стилів (стильового синкретизму), домінуючим серед яких є гіперреалізм; інтертекстуальність, мовна гра, цитатність як метод художньої творчості; невизначеність, культ незрозумілостей, помилок, пропусків; фрагментарність і принцип монтажу; іронізм, пародійність, деканонізація традиційних естетичних цінностей, аксіологічний плюралізм; тілесність, поверхово-чуттєве ставлення до світу; гедонізм, що витісняє категорію трагічного з естетичної сфери; естетизація потворного; змішування жанрів, високого й низького, високого та масової культури; театралізація сучасної культури; репродуктивність, серійність і ретрансляційних, орієнтовані на масову культуру, споживчу естетику, новітні технологічні засоби масових комунікацій.

На нашу думку, філософію, естетику й мистецтво постмодернізму необхідно розглядати на базі загальної основи – культури постмодернізму, що їх пов'язує. Постмодерна культура охоплює широке коло феноменів матеріального й духовного життя. У політичній культурі це – розвиток різних форм пустошопічної політичної думки; у філософії – перемога постметафізики, постраціоналізму, постемпіризму (постструктуралізму, постфрейдизму, постаналітичної філософії); в етиці – постгуманізм постпуританського світу, моральна амбівалентність особистості. Сукупність цих феноменів свідчить про формування постцивілізації, чію сутність дає змогу прояснити художньо-естетичний постмодернізм. Він відрізняється від інших естетичних течій і художніх стилів не хронологічно, а еволюційно. Так, постструктуралізм в естетиці немислимий без структуралізму, постмодернізм у мистецтві – без модернізму. Водночас «пост» здатний перетворитися на «анти», цю ідею підтверджує І. Хассан: «Ворог – усередині цього терміна, чого не було в поняттях романтизму, класицизму, бароко, рококо» [8, с. 119].

Сучасні естетичні дискусії про постмодернізм зачіпають в основному два кола проблем: співвідношення постмодернізму та модернізму та специфіка власне постмодерністської естетики.

Чи є постмодернізм однією з форм модернізму чи це принципово нова естетична система, що концептуально відрізняється від модернізму? Обидві точки зору мають своїх прихильників, котрі полемізують між собою. Прихильники зближення модернізму й постмодернізму вбачають в останньому або свідомо виснаження та провалу модерністського проекту, або, навпаки, доказ зрілості модернізму, його самоствердження в постмодерні. Їхні опоненти висувають концепцію відділення постмодернізму від модернізму на

грунті його зближення з масовою культурою, що й дає їм змогу досліджувати відмінні ознаки культури постмодернізму. Існує, зрозуміло, і низка компромісних варіантів, що розглядають постмодернізм як теорію й художню практику культурного переходу, проміжок.

Думка про те, що постмодернізм міцно стоїть на якорі модернізму, його автономне плавання ще не почалося, пов'язана з концепцією стабільності естетичного суб'єкта, не мінливого під впливом зрелих інформаційних і комунікаційних потоків. Поняттю постмодерну протиставляється інше – «плюсодерн». Проте ототожнення модернізму й постмодернізму – швидше виняток. Набагато більш поширеною є точка зору про нееквівалентність цих понять, що утрудняє їх порівняння. Якщо поняття модернізму як сучасності наслідують традиції Просвітництва та романтизму ширше, ніж модерністське мистецтво, то постмодернізм сприймається як амбівалентний термін, що позначає як продовження, так і подолання модернізму. У цьому зв'язку розрізняються терміни: «постмодерн» – ревізія філософських основ модернізму; «постмодернізм» – перегляд мистецтва модернізму; «постмодерну» – зникнення героїчного початку в сучасному житті.

Трактування постмодернізму як регресу модернізму основане на констатації ерозії тих високих естетичних ідеалів і філософських цінностей, які пов'язувалися з іменами М. Хайдеггера, З. Фрейда, Ж.П. Сартра, А. Камю та інших представників модернізму. Замінивши ієрархію цінностей їх деконструкцією, відмовившись від смисложиттєвих відповідей на філософські, естетичні, політичні питання, але зберігши деякі формальні модерністські прийоми, постмодернізм виявився, на думку його критиків, зокрема Б. Бабица, паразитарним, зіпсованим модернізмом [7, с. 24].

У. Еко дозволяє доторкнутися до чистоти й поетичності лише шляхом усвідомлення їхньої ілюзорності. Утрата цілісності та ідентичності в інтертекстуальній постмодерністській ситуації сприймається як свідчення «астенічного синдрому» естетики модернізму, чий фундаментальні постулати перетворюються в елементи лінгвістичної гри. Якщо ідеалом модернізму була свобода самовираження митця, а контркультури – свобода від культурних норм, розчинення мистецтва в житті, креативність будь-якого індивіда, то суб'єкт постмодернізму переконався в непрозорості й хаотичності навколишнього технізованого світу, воліє індивідуальну свободу замінити можливістю маніпуляції чужими художніми кодами.

Отже, трактування постмодернізму як послідовника модернізму, який утратив віру в прогрес і свободу, орієнтоване на створення його негативного іміджу як естетики, яка замінила оригінальність подобою, мистецтво рекламою, кічем.

Цій концепції протистоїть погляд на постмодернізм як на «модернізм у квадраті», його продовження і твердження. Аргументами на користь «зрілого», «пізнього» модернізму є зближення його естетики з гуманітарною культурою, персональний, інтерсуб'єктивний естетичний підхід; множинність, гібридність художніх кодів. Ж.-Ф. Ліотар вважає постмодернізм частиною модернізму, прихованою в ньому [3].

В умовах кризи гуманізму і традиційних естетичних цінностей прекрасного, піднесеного, скоєного, геніального, ідеального, що переживається модернізмом, незворотного руйнування зовнішнього й внутрішнього світів в абсурдизм (дезінтеграція персонажа та його оточення в прозі Дж. Джойса, Ф. Кафки, п'єсах Л. Піранделло, живопису М. Ернста, музиці А. Шенберга) героєм стала людина без властивостей, мобільна постмодерністська частина вийшла на перший план і відновила модернізм плюралізмом форм і технічних прийомів, еkleктичним епатажем, зближенням із масовою культурою.

Деконструктивізм Ж. Дерріда, структурний психоаналіз Ж. Лакана, неопрагматизм Р. Рорті та інші складові постмодерністської естетики виявили випадковість не тільки персонажа, а й автора, перенесли акцент на ефемерне, не-

сподіване, дивовижне. У результаті традиційні відмінності між мистецтвом і дійсністю, видами мистецтва виявилися розмитими, риси невизначеності й іманентності західної культури набули універсального характеру. На зміну модерністському суб'єктові виробництва прийшло виробництво суб'єкта-глядача, що перетворює самотворення в естетичний акт.

Концепція постмодернізму як зрілого модернізму, що здійснив у 1970-ті рр. свою самокритику, основана на ідеї настання довгого сучасного середньовіччя, перехідного періоду реадптації культури минулого.

Різноманітні концепції постмодернізму як зльоту або падіння модернізму конкурують із уявленнями про постмодернізм як естетику перехідного періоду, що готує заміну втомлених художніх форм на нові, як це вже не раз відбувалося в історії культури. Під таким кутом зору постмодернізм – не наступник і не ворог модернізму, а компенсація кінця новаторських утопій, естетика постреволюційного примирення. У цьому плані кінець ХХ ст. викликає аналогії скоріше не з кінцем ХІХ, а з кінцем ХVІІІ ст. – післяреволюційним часом, коли трагізм, героїка залишилися в минулому й на авансцені виявилися Е. Боварі та Ж. Сорель. Постмодерністський погляд на світ відрізняється тим, у чому його попередники не могли зізнатися собі, – належністю від потужного середнього класу, невблаганно змінює світ одночасно деструктивним і конструктивним способами. Усі авангардисти минулого вірили, що людство кудись іде. Вони бачили свій обов'язок і задоволення в тому, щоб відкривати нові землі й стежити, щоб люди прийшли туди вчасно. Поставангардизм вірить, що людство йде водночас у різних напрямках.

Трактування постмодернізму як автономної естетичної системи основане на його принципово новому, порівняно з модернізмом, щодо масової культури: якщо дихотомія високого й масового мистецтва знаменувала собою зміни в естетиці ХІХ–ХХ ст., то постмодернізм лікує завдану культури рану. У цьому стосунку постмодернізм успадковує деякі традиції авангардизму, відзначається зацікавленим ставленням до масової культури, побуту, моди, повсякденному житті. Молодіжна контркультура кінця 1960-х рр. зруйнувала опозицію елітарного та масового мистецтва, підготувавши тим самим ґрунт для виникнення постмодернізму.

Якщо в працях найбільших теоретиків модернізму 1930-х рр. –Т. Адорно, Ж. П. Сартра, А. Камю – концепція автономності мистецтва від тоталітарного тиску фашистських масових видвищ, комерційного кічу була політично й культурно обґрунтована, то в 1960-ті рр. цей проект виявився вичерпаним. Виникнення постмодернізму означало кінець, заперечення масової культури. Характерна для постмодерністської ситуації дифузія між високим і масовим мистецтвом, народною культурою, фольклором свідчила про виникнення нової, плюралістичної естетичної парадигми. Кордони між високою та масовою культурою втратили чіткі обриси.

Естетика постмодернізму виробляє нові критерії розрізнення високої й масової, профанної культури. Якщо авангардизм поривав із традицією, апелюючи безпосередньо до життя, то постмодернізм сприймає саме життя як текст, гру знаків і цитат, що вимагає деконструкції. Тому постмодернізм не потребує авангардистського заперечення класичної культури та її подальшого перекодування. Масова культура нині спочатку сприймається як профанна, кічова, тривіальна, ненормативна, невиразна, негарна, плоска. Однак апріорно іронічне ставлення до неї надає можливість естетизувати її як оригінальну, альтернативну, іншу щодо класичної культури. Отже, знецінення традиційних цінностей компенсується естетизацією нецінного «сміття культури», а також імпортуванням цінностей інших культур, сприймається як інноваційне завдяки своїй інакшості [2, с. 102–107].

Постмодернізм як синтез повернення до минулого й руху вперед закладає нову художню традицію, яка виникла з модернізму, але дистанціюється від пізнього модернізму.

Відроджуючи в контексті світової цивілізації два минулих – віддалене і найближче, постмодернізм актуалізує їх за допомогою такого допінгу, як адреналін експерименту. Концентрація уваги на проблемах людини та гуманізму, пошуки місця індивіда в сучасній технотронній цивілізації свідчать про те, що людина повернулася в мистецтво постмодернізму, хоча й посіла в ньому не центральне, як у Ренесансі, а периферійне становище, про що свідчать крихкість, занепадність, парадоксальність персонажів. У цій зміні філософсько-естетичних акцентів відбилася загальна тенденція переходу від класичного антропологічного гуманізму до універсального гуманізму, що включає у свою орбіту не лише все людство, а й усе живе, природу загалом, космос, Усесвіт. Увібравши в себе духовний досвід ХХ ст., звертаючись до таких різноманітних джерел пізнання, як учення З. Фрейда, А. Ейнштейна, Г. Форда, осмислюючи уроки двох світових війн, зближуючись із практикою масової культури, постмодернізм у мистецтві не претендує на боротьбу з модернізмом, а швидше самоідентифікується як трансмодернізм, що потіснив позитивізм в естетиці.

Література

1. Горячева Т. Православие и постмодернизм / Т. Горячева. – Л. : Ленингр., 1991. – 236 с.
2. Гройс Б. Новое в искусстве / Б. Гройс // Искусство кино. – 1992. – № 3. – С. 102–107.
3. Лиотар Ж.-Ф. Отвечая на вопрос: что такое постмодерн / Ж.-Ф. Лиотар // AD MARGI-NEM'93 : ежегодник лаборатории постклассических исследований. Ин-т философии Российской АН. – М. : Ad Marginem, 1994. – 200 с.
4. Личкова В.А. Неклассична естетика в культурному просторі ХХ – поч. ХХІ століть : [монографія] / В.А. Личкова ; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – К., 2011. – 223 с.
5. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – СПб. : Алетейя, 2000. – 347 с.
6. Шапир М.И. Эстетический опыт XX века: авангард и постмодернизм / М.И. Шапир // Philologica. – 1995. – Т. 2. – № 3/4. – С. 135–143.
7. Babich V. Nietzsche and the Condition of Post-Modern Thought: Post-Nietzschean Post-Modernism / V. Babich. – The Subject in Postmodernism. – Vol. 1. – P. 24.
8. Hassan I. The Question of Postmodernism / I. Hassan. – Bucknell Review, 1980. – Vol. 25. – № 2. – P. 119.
9. Jameson F. Postmodernism and Consumer Society / F. Jameson. – The Anti-Aesthetics. – P. 113.

Анотація

Демиденко Я. С. Трансформації рис авангардизму в новітніх постмодерних філософських дискурсах. – Стаття.

У статті розглядається постмодернізм як течія, у яку входить філософія, естетика, мистецтво, наука. Виникнувши як художнє явище в США спочатку у візуальних мистецтвах – архітектурі, скульптурі, живопису, дизайні, постмодернізм швидко розповсюдився в літературі та музиці. Його теоретичне осмислення дещо запізнювалося. Тоді як філософська естетика була зайнята проблемами деконструкції й структурного психоаналізу, а мистецтвознавство – темою неоавангардизму, нова художня реальність виявилася естетично невідомою.

Ключові слова: авангардизм, модернізм, мистецтво, неоавангардизм, постмодернізм.

Аннотация

Демиденко Я. С. Трансформации рис авангардизма в новейших постмодернистских философских дискурсах. – Статья.

В статье рассматривается постмодернизм как течение, в которое входит философия, эстетика, искусство, наука. Возникнув как художественное явление в США сначала в визуальных искусствах – архитектуре, скульптуре, живописи, дизайне, постмодернизм стремительно распространился в литературе и музыке. Его теоретическое осмысление несколько запаздывало. В то время как философская эстетика была занята проблемами деконструкции и структурного психоанализа, а искусствоведение – темой неоавангардизма, новая художественная реальность оказалась эстетически непознанной.

Ключевые слова: авангардизм, искусство, модернизм, неоавангардизм, постмодернизм.

Summary

Demydenko Ya. S. Transformation of rice in the latest avantgardizm postmodern philosophical discourse. – Article.

The article deals with postmodernism as a trend that includes philosophy, aesthetics, art, science. Originating as an artistic phenomenon in the United States, first in the visual arts – architecture, sculpture, painting and design – postmodernism has spread rapidly in literature and music. His theoretical understanding lags behind. While philosophical aesthetics was preoccupied with deconstruction and structure of psychoanalysis and art history – neoavantgardizm theme, the new artistic reality was aesthetically unidentified.

Key words: avangardizm, art, modernism, neoavangardizm, postmodernism.